

ҮНДЭСНИЙ УХАМСАР БОЛОН ҮНДЭСНИЙ ҮЗЭЛ СУРТЛЫН ХЯМРАЛ

М.Мөнхзул

ХААИС-ийн Нийгмийн ухааны тэнхмийн багш, докторант

Түлхүүр үг: Үндэстэн, үндэсний ухамсар, үндэсний үзэл суртал, улс төрийн ухамсар.

Товч хураангуй: Үндэсний ухамсрын судалгаа нь гол төлөв тухайн улсын түүхийн баримт нотолгоон дээр суурилан хийгддэг байна Учир нь үндэсний ухамсрыг судлах асуудал нь бусад улс үндэстнүүдийн түүхэн туршлагыг авч үзэх асуудлуудыг тойрон өнгөрөх ёсгүй. үзэл суртлыг албан байдлаар үгүйсгэж байгаа нь либерализм нь өөрөө албан бус “идеологи” болж байгаа юм. Энэ нөхцөл байдал маань эргээд төрийн үзэл суртлын асуудлыг илүү нарийн авч үзэх байдлаар хөндөх болж байна. Үзэл суртлын тодорхойгүй байдлын хоёр дахь туйл нь үндэсний ухамсрын асуудал юм. Үзэл суртал ба үндэсний ухамсрыг нэг талаасаа хоорондоо ижил ойлголт мэт хүлээн авах аль эсвэл тэр өөр эсрэг тэсрэг категори хэмээн ойлгож байгаагаас дээрх тодорхойгүй байдал даамжирч, үзэл суртал ба үндэсний ухамсрын нийгмийн статусыг тодорхойлох, мөн улс төрийн холбогдох арга барилуудыг боловсруулахад нэмэлт ээдрээг үүсгэж байгаа юм.

Барууны судлаачид дэлхийн түүхэн дэх соёлыг судлах болсон үеэс эхлэн үндэсний ухамсар хэмээх асуудалд анхаарлаа хандуулах болжээ. Үндэсний ухамсрын асуудал хүчээ авсан нь улс үндэстэн бүрийн түүхэн үндэс угсаанд өөрийн гэсэн соёлын өв тогтож байдгийг олж харсантай холбоотой билээ. Тусгаар улс үндэстнүүдийн оюун санааны үнэт зүйлсийг бүх хүнд нэгдмэл байх нийгмийн ой санамжийн механизм болгон уялдуулах боломжийг хайсаар ирсэн¹⁶⁴. Энэ асуудлын хүрээнд судлаачид XIX зууны дунд үеэс эхлэн үндэсний ухамсрын онолын шаардлагуудыг хурцаар авч хэлэлцэж эхэлсэн боловч зарим асуудлуудыг өдий хүртэл бүрэн шийдвэрлэж нэгдсэн дүгнэлтэнд хүрч чадаагүй байна. Мөн өнөө үед ч гэсэн монголын үндэсний ухамсрын онцлог шинжийг олж харах сонирхол хүчээ авч байгаа нь глобальчлалын үйл явц дахь үндэсний ухамсрын модернизацийн үр дүн гэж ойлгож болно. Аливаа улсын соёлын мөн чанар оюун санааны орчин тойрны хил дээр оршдог гэж үзэж болно. Нөгөөтэйгүүр Н.Бердяевийн хэлснээр “Орос улс түүхэн цаг хугацаандаа цуглуулсан олон үндэстний бөгөөд олон шашинт соёлын ачаа тээшээс хамааран дотоод үндэсний соёлыг ойлгох байдал нь харилцан адилгүй байсан”¹⁶⁵ гэжээ. Түүнээс гадна иргэний нийгмийг бүрэлдүүлэн бий болгох зайлшгүй шаардлагаас урган гарч ирж байна гэж үздэг. Гэхдээ глобальчлалын үйл явцын хэтийн төлөв тодорхойгүй байгаа бөгөөд үндэсний ухамсрын онцлог шинж, мөн чанар ба зүй тогтлуудын талаарх маргаан мэтгэлцээн үргэлжилсээр байгаа нь үндэсний ухамсрыг судлах асуудал нь илүү их ач холбогдолтойг харуулж байна. Ер нь үндэсний ухамсрын судалгаа нь гол төлөв тухайн улсын түүхийн баримт нотолгоон дээр суурилан хийгддэг байна¹⁶⁶. Ийм хязгаарлалт

¹⁶⁴ Кормер В.Ф. Двойное сознание интеллигенции и псевдокультура // Вопр. философии. 1989. № 9. х 65–79.

¹⁶⁵ Андерсон Б. Нация и национализм. М. 2003. х 65

¹⁶⁶ Бахтин М.М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. М., 1965. х 7

нь үндэсний ухамсар гэдэг ойлголттой холбоотой асуудлуудын нарийн төвөгтэй тотентуудыг тототгох мөн хэд хэдэн байр сууриудын эвристик талуудыг гаргаж ирэх зорилгоор бий болжээ. Учир нь үндэсний ухамсрыг судлах асуудал нь бусад улс үндэстнүүдийн түүхэн туршлагыг авч үзэх асуудлуудыг тойрон өнгөрөх ёсгүй. Түүхэн асуудлуудыг авч үзэхдээ онолын судалгааны юунд анхаарах хэрэгтэй вэ гэвэл үндэсний ухамсрын түүхэн хөгжил болон функциональ байдлыг харгалзан авч үзэхээс гадна нийгмийн түүхэн ухамсрын тодорхой нэгэн хэлбэр нь болж байгаа эсэхийг нарийвчлан авч үзэх ёстой. Өнөөдрийн хувьд түүхэн ухамсар өөрийг нь бүрдүүлж буй хамгийн гол хүчин зүйл бол сайн муу аль алин бүхий үндэсний ухамсар болж байна. Тиймээс орчин үеийн нийгмийн шинжлэх ухааны гол асуудлын нэгт түүхэн ухамсрыг бүрдүүлэгч үндэсний ухамсрыг тодорхойлох асуудал тавигдаж байна.

Өнгөц харвал түүхэн ухамсар нь улс төрийн соёлын нэгээхэн хэсэг мэт харагдах боловч илүү нарийвчлан авч үзэхэд түүхэн ухамсар нь улс төрийн соёлын зүгээр нэг бүрэлдэхүүн хэсэг байгаад зогсохгүй соёлын өв уламжлалын бүхий л өгөгдлүүдийг нэгд нэгэнгүй хөндөж тэдгээргийг төрөлх шинж чанаруудыг тодорхойлж байдаг¹⁶⁷.

“Үзэл суртал”-ийн асуудал нийгмийн оюун ухаанд бараг хоцрогдсон хэллэг болоод байна. Албан хэллэгт бараг хэрэглэхээ больсон ба хэрэв хэрэглэвэл зөвхөн өнгөрсөн “тоталитар” дэглэмийн үеийн тодотгол байдлаар ашигладаг. Магадгүй хэн нэгэн “монгол улсад үзэл суртал байхгүй” хэмээн хэлээд үүнийгээ иргэний нийгэм болон ардчилалд хүрэх замд гарсан агуу том ололт амжилт хэмээн үзэх байх. Үзэл сурталын асуудал төр засаг болон нийгэм дэх соёлын элитүүдийн хэлэлцэх сэдвүүдээс бараг хасагдсан. Ерөнхийдөө төр болон нийгэм нь үзэл сурталын зохиомол дөрөө хэрэггүй гэж үзэх нь төр нийгэм нь өөрөө цэвэр зах зээлийн эдийн засгийн механизмууд дээр суурилан, аливаа үзэл суртал нь эдийн засаг, соёл, улс төрийн аль ч түвшин дахь зах зээлийн субъектийн чөлөөт үйл ажиллагаанд саад болно гэж үздэг. Энэхүү либераль ухамсрын хэв болсон зарчим нь өөрөө хоёрдмол бөгөөд зальжин шинж чанартай байгаа нь өнөөгийн өнхцөл байдлаас харагдаж байна. Өөрөөр хэлбэл, үзэл сурталыг албан байдлаар үгүйсгэж байгаа нь либерализм нь өөрөө албан бус “идеологи” болж байгаа юм. Энэ нөхцөл байдал маань эргээд төрийн үзэл сурталын асуудлыг илүү нарийн авч үзэх байдлаар хөндөх болж байна.

Төрийн үзэл суртал нь нийгмийн амьдралын хувьд хэр чухал асуудал вэ? Үзэл сурталын бүрэлдэхүүн нь юу вэ? гэсэн асуултууд улс төрийн үүднээс дахин нэг ухааран авч үзэх шаардлагатай болоод байна. Туршлагаас харахад нийгмийн хувьд “үзэл сурталын либерализм”-ын зарчмуудыг ухамсаргүйгээр хүлээн авах нь 1990-ээд оны эхэн үеийн “эдийн засгийн либерализм”-аас дутахгүйгээр сүйрэлтэй байгаа юм. Энэ хүрээнд зөвхөн төр засгийн гадаад хэлбэрээс гадна түүний иргэншсэн дотоод суурь нь нуран унадаг. Нийгэм нь өөрийн үндэсний-ертөнцийг үзэх үзлийн үнэт зүйлсүүд устан үгүй болоход өвдөг сөхөрч эхэлснийг, аливаа уламжлалт үндэсний сүр хүчийг “хувь хүмүүс”-ийн түвшинд хадгалан хамгаалж чадахгүй байгаагаа мэдэрч эхэлсэн¹⁶⁸. Нийгэм нь өөрийн үндэсний-ертөнцийг үзэх үзлийн үнэт зүйлсүүд устан үгүй болоход өвдөг

¹⁶⁷ Астафьева О. Н. Многообразие моделей этнокультурной идентичности в современном информационно-коммуникативном пространстве // Глобализация и перспективы современной цивилизации. - М.2005. х.123.

¹⁶⁸ Арин О.А. Россия в стратегическом капкане. - М., 1997. х 34

сөхөрч эхэлнийг аливаа уламжлалт үндэсний сүр хүчийг “хувь хүмүүс”-ийн түвшинд хадгалан хамгаалж чадахгүй байгаагаа мэдэрч эхэлсэн. Нийгэм нь өөрөөр хэлбэл үзэл суртлын эмх замбараагүй байдлын нурангинд дарагдах болсон. “Саяхны” гэгдэх өнгөрсөн үеийн үзэл суртлаас айх айдас нь нийгэм үзэл суртлын эрүүл зохион байгуулалтанд хүрэхэд цаашлаад үндэсний төр-улсын ахуйн агуулгыг бүхлээр нь төсөөлөн ойлгоход саад болсоор байна. Төрийн чухал асуудлын нэг болох үзэл суртлыг ийм нөхцөл байдалд сэргээх асуудал нь үндэсний сэргэн мандалтын зам дахь хамгийн түрүүнд шийдвэрлэх нь улс төрийн даалгавар болж байгаа юм¹⁶⁹.

Үзэл суртлын тодорхойгүй байдлын хоёр дахь туйл нь үндэсний ухамсрын асуудал юм. Үзэл суртал ба үндэсний ухамсрыг нэг талаасаа хоорондоо ижил ойлголт мэт хүлээн авах аль эсвэл тэр өөр эсрэг тэсрэг категори хэмээн ойлгож байгаагаас дээрх тодорхойгүй байдал даамжирч, үзэл суртал ба үндэсний ухамсрын нийгмийн статусыг тодорхойлох, мөн улс төрийн холбогдох арга барилуудыг боловсруулахад нэмэлт ээдрээг үүсгэж байгаа юм. Тухайлбал, үндэсний ухамсрын асуудлыг шинэ нөхцөл байдал дахь үндэсний - төр засгийн өөрийгөө тодорхойлох хэрэгцээ болохынх нь хувьд нэлээн түгээмэл авч үздэг. Харин үзэл суртлын асуудал хэлэлцэх асуудлын тооноос тэр чигээрээ хасагдсан тул үндэсний ухамсрыг тэр бүр хэлэлцэх шаардлагагүй ч юм шиг хүлээн авах болсон. Улмаар үзэл суртлын асуудал үүсэх нөхцлийн бүхий л спектрууд улс төрийн хариуцлагагүй үзэл баримтлал, мөрөөдөл, популяцийн бай болсоор ирсэн. “Орон бүхний пролетар нар нэгдэгтүн”, “Чанар манай зорилт”, гэх мэт популист лоозонгоос өөр юу ч санал болгоогүй.

Үзэл суртлыг хүлээн авахгүй байгаа нь нэг талаасаа нийгмийн үзэл суртлын хүрээн дэх хувийн зохион байгуулалт бүрэн дүүрэн хэрэгжих объектив нөхцөл бүрэлдээгүйтэй холбоотой. Нөгөө талаас үзэл суртлын хандлага нь нийгэмд хиймлээр тулган хүлээлгэсэн өнөөгийн үзэл баримтлал болох либерализмтай шууд эсрэгцэх байдлаар оршиж байгаатай холбоотой юм. Либерализм нь тэр тусмаа үзэл суртлын ямар нэгэн хэмжээнд нийгмийн ухамсарт давамгайлах эрхийг нь үгүйсгэж байдаг¹⁷⁰. Нарийвчлавал лебирализмын хувьд үзэл сурталт засаглалын тоталитар байдал нь түүний гол үнэт зүйлсүүд болох “хувь хүний эрх чөлөө” ба “хүний эрх”-ийн эсрэг шууд аюул занал гэж үздэг. Тэр бүү хэл неолиберализм нь үзэл суртлын хажуугаар төр засгийг өөрийг нь үгүйсгэж, засрашгүй тоталитар бүтэц хэмээн үздэг¹⁷¹. Ийм нөхцөл байдалд үндэсний сэргэн мандалтын цогц алгоритм болох төрийн үзэл суртал бүрэлдэн тогтох нь маш их асуудалтай тулгарах юм.

Нийгэм үзэл суртлыг шинээр тодорхойлох явцад хоёр төрлийн асуудалтай тулгарч байна. нэгдүгээрт, 1980-аад оны сүүлээс өнөөдрийг хүртэл үргэлжилж буй үзэл суртлын дотоод хямрал нь 1980-аад оны сүүл үеийг хүртэл хаагдмал байсан бөгөөд социализм, коммунизмын зарчмуудтай диалектик маргаанд оршсоор ирсэн үндэсний ухамсрын томъёолуудыг бидний ахуй амьдралд оруулж ирсэн асуудал. Хоёрдугаарт үндэсний үзэл суртлын уламжлалт эх сурвалжуудын нийлбэр ба үзэл суртлын цар хүрээг глобаль хэмжээнд эрчимтэй хэрэгжүүлж буй өрнөдийн либерализм хоёрын хоорондох үзэл суртлын эсрэгцэл цоо шинэ түвшинд гарч ирж буй асуудал. Үзэл суртлын иймэрхүү тогтолцоо нь үндэсний үзэл суртлын цогц томъёог олж тогтоох

¹⁶⁹ Севастьянов А.Н. Ты – для нации, нация – для тебя. - М., 2002. х.10

¹⁷⁰ Аксючиц В.В. Под сенью креста. - М., 1997. х.408.

¹⁷¹ Аксючиц В.В. Под сенью креста. - М., 1997. С.408.

боломжийг хязгаарлаж байгаа учраас холбогдох асуудлын бүхий л бүрэлдэхүүн хэсгүүд тэр дундаа түүхэн, улс төрийн, шашны, ертөнцийг үзэх үзлийн өнцгөөс асуудлыг нарийвчлан судлах шаардлагатай. Хэрэв үндэсний ухамсрын бүхэллэг байдлыг сэргээх зорилготой бол үүнээс өөр арга зам байхгүй. Юуны өмнө үзэл суртлын илэрч болох бүхий л түвшин дэх түүний эсрэгцлийн үндсэн логикийг олж гаргах хэрэгтэй.

Ер нь үзэл суртал гэж юу вэ? Либерализмын өнцгөөс харвал: үзэл суртал гэдэг нь нийгмийн ухамсрын авторитар хэлбэр бөгөөд хувь хүнийг ертөнцийг үзэх үзлээрээ ялгарах болон иргэний хувьд өөрийгөө тодорхойлох түүний эрх чөлөөг бүрэн хязгаарласан байдал юм. Тиймээс “хүний эрх”-ийг зөрчдөг. Харин социаль бүхэллэг гэдэг утгаараа нийгмийн байр сууринаас харвал: үзэл суртлын талаарх хариулт тэс өөр байна. Өөрөөр хэлбэл, үзэл суртал нь нийгмийг түүхэн хөгжлийн бие даасан бүхэллэг субъектээр хадгалдаг (төр улсын нэгэн адил) хамгаалдагчир энэ байр сууринаас үзэл суртлыг асуудалгүйгээр сайн зүйл хэмээн үздэг¹⁷². Түүнчлэн Үзэл суртал нь төр улсын ахуй, оршихуйн объектив хүчин зүйлсийг төлөөлдөг. Үзэл суртлаар нийгэм-түүхийн үнэт зүйлсүүд бүрэн цогцлож, тухайн түүхэн үеийн үе шатан дахь үндэсний дүр төрхийг тусгасан төрийн ижил төстэй байдлын бүхэллэг тогтолцоонд нэгддэг. О.Арины үзэж буйгаар үзэл суртал нь ард түмэн үндэстэн болж хувирах тэрхүү мөчид үүсэн гарч ирдэг. Үзэл суртал нь төр улсын зайлшгүй шаардлагатай шинж чанар билээ¹⁷³. Үзэл суртал нь төрийн үндэсний ухамсрын нэгэн хэлбэр болохынхоо хувьд нэг талаас үргэлж тодорхой, нөгөө талаас нэгэн хэвийн байдаггүй харин ч улс төр, эдийн засгийн тусгал дахь түүхэн үйл явцтай холбоотой байдаг. Энэ утгаараа үзэл суртал нь түүхийн давалгаанд үндэстэнг живүүлэхгүй барьж үндэстний түүхэн оршихуй дахь зохистой байдлыг тодорхойлдог. Үндэсний ухамсрыг үндэсний үзэл суртлын ариун нандин агуулга хэмээн ойлгож болох ба үндэсний ухамсар нь үндэсний түүхэнд императив байдлаар түүхэн замналын зуун зуун эринийг дамжин явдаг. Үндэсний түүхийн императив нь түүхэн дэх үндэстний оршихуйн утга учрыг улмаар тодоройлдог.

Үзэл суртал нь үндэсний утга санаануудыг нэгэн бүхэлд албаар татан оруулдаг утилатир улс төрийн ямар нэгэн матрикс биш, илүү гүн гүнзгий метафизик агуулгыг өөртөө багтаасан байдаг¹⁷⁴. Үндэсний ухамсрыг ертөнцийг үзэх үзлийн хий үзэгдэл мэтээр хүлээн авах нь багассан тул үндэсний ухамсрын ойлголт нь өнөөгийн үндэсний түүхийн оршихуйн тогтолцоонд фундаменталь байр суурийг эзлэх болжээ. Түүнчлэн төрийн үзэл суртлын динамик нь түүхэн нөхцөл байдлын санамсаргүй тусгал байхаа больжээ. Хэрэв үндэсний ухамсрыг үндэсний ижил төстэй байдлын шалгуур хэмээн авч үзээд, үзэл суртлыг үндэсний ухамсрын хэлбэр хэмээн тооцвол үзэл суртлын үүрэг роль нь үндэсний ухамсрын ижил төстэй байдлын түүхэн нөхцлийн өөрчлөлтийн суурин дээр хадгалан хамгаалахад оршиж байгаа юм¹⁷⁵.

Тиймээс улс төрийн үзэл суртал нь тодорхой нэгэн түүхийн үйл явцад үндэсний ухамсрын шугамын хазайлтыг тусгадаг гэж ойлгон хүлээн авбал үзэл суртал нь түүхэн маш чухал үүрэг ролийг гүйцэтгэдэг. Үзэл суртлын уг түүхэн

¹⁷²Осипова Е.В. Общественный идеал как составная компонента мировоззрения. // Духовное измерение современной политики. М., 2003. х.97

¹⁷³ Арин О.А. Россия в стратегическом капкане. - М., 1997. х 34

¹⁷⁴ Шмаков В. Закон синархии. - Киев, 1994. х 265.

¹⁷⁵ Аксютин В.В. Под сенью креста. - М., 1997. х 307

үүрэг нь үндэсний төрийн ижил төстэй байдлын суурь нь болж үндэсний-түүхийн оршихуйн залгамж холбоог өөрөөрөө хамгаалахад оршино.

Тиймээс үзэл суртал нь тухайн түүхэн нөхцөл байдалд үндэстний нүүр царай болдог. Тухайн түүхэн үе шатанд үндэсний ухамсрыг тодорхойлдог үндэсний үзлийн бүхэллэг тогтолцоо болохынхоо хувьд үзэл суртал нь “орчин үе”-ийн ертөнцийг үзэх үзлийн зарчмуудын санамсаргүй иж бүрдэл биш харин тухайн үндэстний өөрийнхөө өнгөрсөн, одоо, ирээдүйг бүхэлд нь ухамсарлан ойлгохын илэрхийлэл байсаар ирсэн. Өөрөөр хэлбэл, үндэсний үзэл суртал үндэсний-түүхийн хувь заяаны нэгдмэл байдал буюу хамт туулсан өнгөрсөн үеийн нэгдмэл байдал, одоогийн нэгдэл, ирээдүйн нэгдлүүдийн нийлмэл тусгал юм. Дахин хэлэхэд үндэсний үзэл суртал нь үндэстэнд бүрмөсөн зааж өгсөн үндэсний-түүхийн тогтвортой үзүүлэлт биш бөгөөд харин эсрэгээрээ үндэсний түүхэн үйл явцад нээж илрүүлэх, үржүүлэх шаардлагатай тухайн үндэстний ур чадвар гэж үзэж болно. Тиймээс үндэстэн бүр өөрийн түүхэн зорилтынхоо төлөө түүхэн цаг хугацааны турш үүрэг хариуцлага хүлээж өөрийн үндэсний-түүхийн зорилго зорилтоосоо ухарч болохгүй. Энэхүү амьдралын зорилгыг нь үндэсний ухамсар агуулах ёстой бөгөөд түүхэн туршлагаудыг даван туулах болон ард түмний идеал зорилтыг биелүүлэх зам харгуй дахь үндэсний сүр сүлдийг сэргээх асуудал тэрхүү үндэсний ухамсарт шингэсэн байх ёстой.

Нөгөө талаар бодит түүхэн үйл явцад үндэсний үзэл суртал нь төрийн үзэл суртал хэлбэрээр оршиж ирсэн тул энэ утгаараа үзэл суртал нь улс төрийн хувьд зөв зүйтэй байдаг. Хэрэв үндэсний ухамсар нь үндэстний өнгөрсөн цаг үед тухайн цаг үед холобгдолгүй аливаа нэг тусгалыг илэрхийлдэг бол, үндэсний үзэл суртал нь үндэсний ухамсрын цаг хугацааны аянд хугарч, эрч хүчээ авч одоо үеийн бодит байдлаас түүхэн ирээдүй рүү дамжин өнгөрдөг төвлөрлийн цэг юм¹⁷⁶. Өөрөөр хэлбэл, төрийн үзэл суртал нь тухайн түүхэн үед үндэстний төр-түүхийн ухамсрыг тусгагч үндэсний ухамсрын цаг хугацаанд объективжсэн хэлбэр юм. Энэ мөчид идеал нөхцөл байдал төгсөж, үндэсний сүр сүлд жинхэнэ улс төрийн тавцан дээр гарч ирдэг.

Мэдээжээр улс төр нь хүн төрөлхтний оршихуйн тийм ч төгс төгөлдөр салбар биш. Ерөнхийдөө санамсаргүй байдал, хүний хүчин зүйлс, улс төрийн хүчнүүдийн төрөл бүрийн урьдаас таашгүй зохицуулалт зэрэг олон зүйлээс шалтгаална. Тиймээс улс төрийн үзэл суртал нь улс төрийн тогтолцооны нэгэн хэсэг болохынхоо хүрээнд дотоод агуулга буюу үндэсний ухамсрын харьцангуй хэлбэрийн үнэн байдал, зохистой байдал, жинхэнэ байдал зэргийн өөр өөр түвшнүүдийг илэрхийлдэг¹⁷⁷. Үндэсний үзэл суртал нь бүтцийн хувьд эмпирик байдаг бол үндэсний ухамсар нь метафизик шинж чанартай байдаг тул энэ байдал нь гүн гүнзгий бөгөөд эцэс төгсгөл хүртлээ тодорхой бус эсрэгцлийг агуулдаг¹⁷⁸. Үзэл суртал нь өөрийг нь үгүйсгэх нь төр улсыг өөрийн зохион байгуулалт бүхий нийгмийн үндэсний-түүхийн хэлбэр гэдэг утгаар нь үгүйсгэдэг байна. энэ байр суурийг либерализмын цар хүрээнд эсвэл “тоталитар дэглэм”-ийг нураан унагаах контекстээр илэрхийлж болох боловч¹⁷⁹ үндэсний сэргэн мандалтын төлөөх зорилго зорилтуудаа хамааруулж болохгүй.

¹⁷⁶ Шмаков В. Закон синархии. - Киев, 1994. х.232

¹⁷⁷ Путилов С.В. Русская идея как национальная идея: процесс концептуализации // Русская этнополитология и национальная идея. - М., 2006. х.94.

¹⁷⁸Осипова Е.В. Общественный идеал как составная компонента мировоззрения. // Духовное измерение современной политики. - М., 2003. х.105.

¹⁷⁹ Аксютин В.В. Под сенью креста. - М., 1997. х 397

Үзэл суртлын ийм “эмгэг”-шилтийн асуудал нь үзэл суртлын өөрийнх нь проблем биш, харин хүний ухамсрын дорой байдлын нөлөө илүүтэйгээр холбоотой. Өөрийн ухамсрыг нэгдмэл байлгах нийгмийн тэмүүлэл нь объектив социаль шаардлага хэрэгцээ мөн хэдий ч аливаа хэрэгцээ шаардлагын нэгэн адил гажилт хазайлт, хэт хэрэглээ, завхралаас хамгаалагдсан байж чаддаггүй. Үүн дээр үндэслэн уг хэрэгцээ өөрийг нь эмгэгжсэн асуудал мэтээр үгүйсгэх нь хүний нийгмийн эх сурвалж байгалийн ба социаль эхлэлүүдийг үгүйсгэж байгаа гэсэн утгатай.

Өнөөгийн манай нийгмийн нөхцөл байдлыг төр улсын бүхий л илэрлээр буюу улс төр, нийгэм, эдийн засаг, түүхэн зэрэг бүхий л чиглэлээр хямралтай байна гэж хэлж болно. Энэ хямрал нь “шинэчлэл” биш, “тоталитаризмаас чөлөөлөгдөх” үйл явц ч биш, илүү ул суурьтай, түүхэн зайлшгүй хямрал гэдгийг хүн бүр ойлгож байгаа байх. Энэ үйл явц улам даамжрах тусам, “Монголын үндэстний сэргэн мандалт”-ын тухай улс төрийн мөрөөдөл ор хоосон зүйл рүү холдох тусам, дээрх ухамсарлалт илүү гүнзгий болно. Сүүлийн 10-аад жилийн үндэстний итгэл найдвар өөрийн чадавхгүй байдлын өмнө бууж өгөх янзтай байна. Үнэндээ хямрал гэдэг нь дан ганц гадаад буюу эдийн засаг юмуу улс төрийн шинж чанарыг агуулдаггүй. Түүнчлэн өнөөгийн бодит амьдралын хамгийн гүн гүнзгий дотоод салбарууд тэр дундаа үндэстний үзэл суртлын уламжлалт хэлбэр, ухамсар, үндэстний ижил төстэй байдлыг багтаасан шинж чанарыг агуулдаг¹⁸⁰. Эдгээр эхлэлүүдийн аль нь ч бие дааж төрийн шинэ эхлэлийг дэмжих үндэстний хэмжээний нэгдлийн суурь нь болж чадахгүй. Дээрх хямралыг 70 жил ноёрхсон коммунист дэглэмийн деструктив үр дагавараас үүдэлтэй бөгөөд үндэстний ахуй ба ард түмний архитеп устахад буруутай гэж үзэж байна. Гэхдээ асуудлыг ингэж тайлбарлах нь хэт өнгөц бөгөөд өөрийгөө хий хоосон зүйлсээр тайвшруулах, хаацайлах хандлагыг баримтлагчидад хамааралтай. Харин энэхүү асуудлыг түүхэн иргэншлийн илүү гүнзгий хямрал талаас нь илүү бодитоор үнэлэн дүгнэх юм бол төр-түүхийн шинэ үзэл баримтлалыг олж тогтоох шаардлагатай. Ийм байдлаар асуудлыг ойлгон ухаарах нөхцөлд үндэстний сэргэн мандалтын уламжлалт жороос эхлүүлээд бүх үр дүн муутай арга барилуудыг тайлбарлаж болно.

Цаашдаа хүн төрөлхтний хувь заяаны өмнө бүтэлгүйтсэн коммунизмын туршилтын дараах глобаль, аж үйлдвэржилтийн дараах, капиталист ертөнц гэх ганцхан арга зам үлдсэн үү? гэсэн асуултууд тавигдаж байна. Бодит түүхэн явцад эдгээрийн хариултыг сэдвийн хүрээнд буюу үзэл суртлын хүрээнд өгөх нь илүү зохимжтой. Энэ зорилт нь бидний эрин үед үндэстний гол зарчмын асуудал болоод байна. Энэ тохиолдолд өнөөгийн үзэл суртлын хямралыг энэ тэр гэсэн уламжлалт үзэл суртлуудын тэмцэл байдлаар харах хэрэггүй, харин үзэл суртлын ерөнхий үр дүнг дүгнэх цаг үе гэж ойлгох хэрэгтэй. Энэ нь илүү шинэлэг бөгөөд үр өгөөж бүхий үзэл баримтлал гэдэг нь үзэл суртлын асуудлыг үр бүтээлт гольдрол руу оруулж байгаа байдалтай холбон тайлбарлаж болно. Үзэл суртлын талбарт үндэстний ухамсрын түүхэн субъектүүд буюу эртний сүсэг бишрэлээс коммунизм хүртэлх асуудлууд гарч ирж байгаа нь санамсаргүй хэрэг бус, энэ нь жинхэнэ онцгой үзэгдэл бөгөөд иргэншлийн хагаралыг илэрхийлж байгаа бөгөөд улмаар үндэстний түүхийн утга санаанууд бүгд нээгдэж байгаа учраас үндэстний сүр хүчний түвшинд эдгээр утга санаануудын нэгдлийг ухамсарлан ойлгох шаардлагатай байна.

¹⁸⁰ Панарин А.С. Стратегическая нестабильность в XXI веке. - М., 2003. х.183.

Коммунизмын задрал нь дэлхий нийтэд эдийн засаг, геополитикийн өөрчлөлт байгаад зогсоогүй билээ. Энэ нь үндэсний үзэл суртлын дэд бүтцийн өөрчлөлт байсан¹⁸¹. Үндэсний ухамсар нь өөрийн уг гарлынхаа хувьд метафизик шинж чанартай тул түүнийг эрж хайх нь оюун санааны үйл явц хэмээн ойлгож болно. Тиймээс үзэл суртлын өнөөгийн хямрал нь үндэсний ухамсрыг шинээр тодорхойлохтой холбоотой ертөнцийг үзэх үзлийн хямрал гэж нэрлэж болно. Энэ асуудал нь улмаар өнөөгийн үндэсний-түүхийн сонголтын хамгийн хэцүү бөгөөд таамаглашгүй хүчин зүйл болж байна¹⁸². Аль хэдийнээ улиг болон яригдсаар ирсэн үзэл суртлын уламжлалт хэлбэрүүдийг шинэ төр засгийг бий болгох суурь болгон дэвшүүлэх замаар энэ үйл явцыг хурдасгах оролдлого нь нийгмийн ухамсарт ямарваа нэгэн өөрчлөлт хийхэд дөхөм болж чадахгүй байгаа юм¹⁸³. Механик арга барил энд зохихгүй гэсэн үг. Тухайлбал хаант засаглал ардчилалтай холбоогүйн адилаар нийгмийн эрх тэгш байдлыг ухуулах социалист дадал зуршил нийгмийг ангилан хуваахтай нийцэхгүй. Нөгөөтэйгүүр энэ хямралын нөхцөл байдлыг нэг газраа удаан хүлээж чадахгүй өнөөгийн түүхэн цаг үе өөрөө хурцатгаж байна. Бүрэн төлөвшөөгүй, төөрөгдсөн үндэсний ухамсарт барууны ертөнцийг үзэх үзэл, үнэт зүйлс, холбогдох үзэл суртлын томъёолууд бас нэгэн шинэ асуудлын урсгал болж байна. Энэ асуудал нь объектив үйл явц учраас үндэсний ухамсрын дасан зохицлыг өөрийн эрхгүй шаардаж байна. Гэхдээ эдгээр шинэ үнэт зүйлс нь тухайн үндэсний архитеп, уламжлалт ёс суртахууны зарчимтай хир зохицох нь бас нэгэн асуудал болон гарч ирж байгаа юм. Үндэсний ухамсрын нэгэн цагт барууны хувилбарт тухайлбал, Т.Гоббсын “Бүгд бүгдийн эсрэг дайн”-ны хэлбэрт хөрвүүлэх боломжтой юу? Мөнөөх л баян ядуугийн ялгааны асуудлыг хэрхэх билээ? Иймээс өнөөгийн төрүүдийн хямрал нь үзэл суртлын хямрал байгаад зогсохгүй түүхийн шинэ нөхцөл байдал дахь үндэсний ухамсрыг тодорхойлохтой холбоотой илүү гүн гүнзгий асуудал болоод байна¹⁸⁴. Үүнтэй холбоотойгоор нэгэн зүйлийг тодруулах нь зүйтэй. Цаг хугацааны утга агуулгын метафизик нэгэн хэсэг болсон үндэсний үзэл ба бодит түүхийн талбар дээрх утга агуулгын эмпирик тусгал болсон үзэл суртлын хооронд харьцангуй чөлөөт үзэл санааны маш өргөн талбар оршиж байгаа бөгөөд эл талбарыг үндэсний ухамсрын идэвхтэй гарч ирэх талбайгаар төсөөлж болно. Энэхүү үндэсний соёлын амьд орчинд үндэсний сүр сүлд болон үндэсний ухамсрын утга санаанууд үндэсний үзэл суртлын томъёолол болох үг өгүүлбэр болон хувирдаг. Тиймээс нийгэм дэх үндэсний соёлын ухамсар дотоод нэгдэлгүй байсан цагт дотоод сөргөлдөөн эсрэгцэлтэй байсан цагт төрийн үзэл суртал бүхэллэг байдлаар үүсэн хөгжихгүй¹⁸⁵. Өөрөөр хэлбэл ерөнхий байдлаар бүрэлдэн тогтноогүй ертөнцийг үзэх үзэл тодорхой хэлбэр дүрс бүхий үзэл суртал болж хувьсаж чадахгүй гэсэн үг.

Нэг талаас үндэсний ухамсрыг үндэсний сүр сүлд (өөрөөр хэлбэл үндэсний итгэл найдвар) бүрэлдүүлдэг бол нөгөө талаас үзэл суртлыг үндэсний оюун ухаан бий болгодог¹⁸⁶. Энэ байдал нь үндэсний түүхийн үзэл суртлын эргэлтүүдийн контекстийн хүрээнд ухан ойлгоход маш чухал. Хамгийн ноцтой

¹⁸¹Катасонов В.Н. Национально-государственная идея России. - Пермь, 1998. х.9.

¹⁸² Панарин А.С. Стратегическая нестабильность в XXI веке. - М., 2003. х.183.

¹⁸³ Межуев В.М. Идеология обновления есть идеология свободы / . Освобождение духа. – М., 1991.х. 41.

¹⁸⁴ Севастьянов А.Н. Ты – для нации, нация – для тебя. - М., 2002. х 25.

¹⁸⁵ Панарин А.С. Стратегическая нестабильность в XXI веке. - М., 2003. х.77.

¹⁸⁶ Мөн тэнд

гэх үндэсний хямралууд нь (XVI зууны харийн түрэмгийлэл, XX зууны шинэчлэл, 90-ээд оны хямрал зэрэг) нь тухайн үедээ үндэсний ухамсрыг зүй зохистой илэрхийлэх үзэл суртлын шинэ хэлбэрийг эрж хайж байсан интеллигенцээс (үндэсний оюун санаа) шууд хамааралтай өрнөн гарч байсан. Үүний хажуугаар үндэсний итгэл найдвар ба гадны (ихэвчлэн барууныг дагасан) ухамсар хоёрын хоорондох салалтын үр дүнд тухайн үеийн үзэл суртал нь үндэсний түүхийн холимог бөгөөд нураан сүйтгэх утга санааг олж авч байсан.

Цаг хугацаандаа нийцэх, оюун санаагаа дэлхий нийтийн баримжаатай авч явах нь үндэсний-түүхийн хөгжлийн зайлшгүй шаардлагатай нөхцөл байдаг. Өөрөөр хэлбэл, түүхэн цаг хугацааны гадуур буюу ази тивийн нэг хэсэг болж үлдэх боломжгүй ч байж болно. (Жишээ нь буддын шашинт улс учраас түүхэнд буддын контекстэнд хамааралтай байсан бөгөөд дорнын салшгүй нэг хэсэг байсаар ирсэн) Энэ бүх хүчин зүйлсийн нөлөөгөөр бүхэлдээ үзэл суртлын хямрал нь үндэсний ухамсрын байнгын үзэгдэл болсон. Үндэсний оюун ухаан ба үндэсний итгэл найдварын хоорондох тэнцвэргүй байдал түүхийг хөдөлгөгч субъектив хүчин зүйл болдог байна. Хэрэв үндэсний ухамсрыг үндэсний итгэл найдварын үр дүнд, харин үзэл суртлыг үндэсний оюун санааны үр дагавар хэмээн үзвэл үндэсний соёлын болоод төр улсын хэмжээнд итгэл найдвар ба оюун санааны тэнцвэр нь үндэсний оюун санааг үндэсний итгэл найдварын эх сурвалжид хандуулах хэрэгсэл, үндэсний ухамсрыг үндэсний үзэл суртлын гол утга санааны баталгаа хэмээн ойлгогдох юм.

Үндэсний ухамсар болон үндэсний үзэл суртлын хоорондох зарчмын хэмжээтэй орон зай нийгэмд эмпирик эсрэгцэл байдлаар бойжих явцдаа үзэл суртлын шинэ хэлбэрүүдийг олж гаргаж ирэхийг шаарддаг¹⁸⁷. Үзэл суртлын хэлбэрийн өөрчлөлт нь өөрөө үзэл суртлын хямрал юм. Үзэл суртлын хэлбэрийн өөрчлөлт нь өнөөгийн үйл явц тодорхой хэмжээгээр нэлээд удаашран сунжраад байна. Үндэсний итгэл найдвар ба оюун санаа хоёр бие биенээ нэг л олж харахгүй байгаагаас гадна хамтран орших нэгэн талбар, нэгэн цаг хугацаа, иргэншлийн талсжилтийн дундын цэгийг олж мэдрэхгүй байна¹⁸⁸. Үндэсний ахуй нь үндэсний түүхийн мянга мянган хэлтэрхий, үндэсний төрийн болон үндэсний ухамсрын олон хэлбэрийн олон жижиг тасархай болж бутран унасан мэт болсон. Үзэл суртлын төөрөгдөл дунд оршиж буй үндэсний оюун санаа нь ямар нэгэн зүйл ойлгохоо ч больж, үндэсний үзэл суртлын тодорхойлолтыг боловсруулан гаргах түүхэн үүрэг хариуцлагаасаа ухрахад бэлэн болсон байна¹⁸⁹. Үүний хажуугаар олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслээр үзэл сурталд хандах нийгмийн хандлагыг сулруулж иргэний нийгмийн зүгээс үзэл суртлыг шинэчлэн зохион байгуулах эерэг хандлагыг угаар нь устгаж байна. Үүний үр дүнд үндэсний ухамсар нь цогц утга санаа болон нэгдсэн түүхэн логик агуулаагүй эрээвэр хураавар үзэл суртлын нийлбэр болж хувирсан.

Ийм нөхцөл байдал бүрэлдэн бий болох хэд хэдэн шалтгааныг нэрлэж болно. Нийгэмд үзэл суртлын тогтворгүй байдал бий болох хүчин зүйлийг коммунист үзэл суртлын тогтолцоо гэнэт нурсан мөн өмнөх бүхий л зүйлээ алдаагаар булаах сэтгэлгээтэй шууд холбоотой. Өөрийн түүхэнд ингэж сөрөгөөр хандах байдал нь үндэсний үзэл суртлын дахин тодорхойлолтыг олж авах шинэ

¹⁸⁷Осипова Е.В. Общественный идеал как составная компонента мировоззрения. // Духовное измерение современной политики. - М., 2003. х.105.

¹⁸⁸ Катасонов В.Н. Национально-государственная идея России. - Пермь, 1998. х.9.

¹⁸⁹ Мөн тэнд

оролдлогыг үр дүнгүй болгож байна. Үндэсний ухамсарт үндэсний түүхийн өмнөх үе шат байхгүй болсон нөхцөлд өөрийн үндэсний ижил төстэй байдлыг сэргээх боломжгүй. Түүх өөрөө залгамж холбоо бүхий тасралтгүй үйл явц билээ. Бид номны нэг хуудсыг тасдан авч хаявал дараагийн хуудсыг ойлгохгүйтээ адилхан.

Энэ асуудлын хүрээнд үндэсний ухамсрын эсрэгцлийн хамгийн эмзэг сэдвүүдийг ил гаргадаг. Үндэсний-түүхийн залгамжит үргэлжилсэн байдлын ач холбогдлыг үзэл суртлын гурван субъектээр гаргаж ирж болно. Энэ нь нэгдүгээрт, шарын шашны үнэт зүйлс дээр суурилсан ХХ зууны эхэн үеийн хувьсгалын өмнөх үеийн төр засаглал, хоёрдугаарт коммунист үзэл суртлын суурь бүхий ХХ зууны 2-р хагасын социализмын төр засгийн тогтолцоо, гуравдугаарт, ил тод өрнөдийг дагасан үзэл суртлын дүр төрх бүхий өнөөгийн шинэ капиталист төр засаглал. Өнөөгийн түүхийн бодит талбараас дээрх гурвын дундах социалист хэлбэрийг бүх нийтээрээ амжилттай түлхэн гаргаснаар өнөөгийн нөхцөл байдлыг зарчмын хувьд шийдвэрлэх боломжгүй буюу абсурд шинжтэй гэж хэлж болно¹⁹⁰. Өөрөөр хэлбэл, ХХ зууны эхэн үеийн шарын шашин бүхий төл улс болон ХХI зууны эхэн үеийн аж үйлдвэржилтийн дараах үеийн нийгэм хоёрын хооронд ямар ч үзэл суртлын уялдаа холбоо байхгүй. Энэ хоёр үеийг түүхийн залгамж хэлхээсээр шууд холбох нь ямар ч утгагүй болж байна. Үүний үр дүнд үндэсний уналтын цэг, өөрийн ижил төстэй байдлыг алдах мөч, үндэсний оршихуйн ач холбогдлыг алдах эрсдэлд хүрээд байна. Түүхийн тодорхой бус байдал болон үзэл суртлын тулгамдсан эсрэгцэл эмгэнэлтэйгээр удаан үргэлжилж байгаа болон үндэсний ухамсар өөрийн ижил төстэй байдлын хүрээнд тодорхойлогдохгүй байгаагаас харахад өнөө үеийн хямрал нь “бэршээл хүндрэлийн дээд категори”-ийг агуулж байгаа буюу үзэл суртлын тэнцвэргүй байдал болж хувирч байна.

Дүгнэлт

Монголын үндэсний ухамсрын онцлог шинжийг олж харах сонирхол хүчээ авч байгаа нь глобальчлалын үйл явц дахь үндэсний ухамсрын модернизацийн үр дүн гэж ойлгож байна. үндэсний ухамсрыг хэрэгжүүлэх хамгийн чухал зүйл бол үндэсний үзэл суртал юм. Сүүлийн үед үзэл суртлын асуудал төр засаг, соёлын сэдвүүдээс бараг хасагдсан байна. Гэтэл энэхүү либераль ухамсрын хэв маяг нь өөрөө хоёрдмол шинж чанартай. Төрийн чухал асуудлуудын нэг болох үзэл суртлыг өнөөгийн нөхцөлд сэргээх нь үндэсний сэргэн мандалтын зам дахь хамгийн түрүүнд шийдвэрлэх улс төрийн даалгавар болж байх ёстой. Учир нь үзэл суртал ба үндэсний ухамсрыг нэг талаасаа хоорондоо ижил ойлголт мэт хүлээн авах эсвэл төр өөр эсрэг тэсрэг категори хэмээн байгаагаас улс төрийн холбогдох арга барилуудыг боловсруулахад нэмэлт ээдрээг үүсгэж байгаа юм. Үзэл суртал нь төрийн үндэсний ухамсрын нэгэн хэлбэр болохын хувьд нэг талаас үргэлж тодорхой, нөгөө талаас нэгэн хэвийн байдаггүй, харин ч улс төр, эдийн засгийн тусгал дахь хамгийн түүхэн үйл явцтай холбоотой байдаг. Энэ утгаараа үзэл суртал нь түүхийн давалгаанд үндэстэнг живүүлэхгүй барьж үндэстний түүхэн оршихуй дахь зохистой байдлыг тодорхойлдог.

¹⁹⁰ Соловьев В.С. Русская идея // Соч.: в 2 т. - М., 1988. х.220.

Резюме

Однако нынешняя смена идеологических форм очевидным образом затянулась. Национальные вера и разум никак не могут найти друг друга, не могут нащупать общую платформу, общее актуальное время, общие точки новой цивилизационной кристаллизации. Национальное бытие словно распалось на множество фрагментов из разных отрезков национальной истории, разных форм национальной государственности и национально-исторического самосознания. Национальный разум, находясь в полной идеологической растерянности, кажется, уже вообще перестал что-либо понимать и готов снять с себя всякую историческую ответственность за идеологическое самоопределение нации, подчинившись идеологическому хаосу как объективно неизбежному и естественному состоянию общества постмодерна. При этом политика деидеологизации, целенаправленно осуществляемая через СМИ, многократно усиливает идеологическую апатию общества, на корню уничтожая всякие положительные тенденции к его гражданской самоорганизации. В итоге национальное самосознание превратилось в пеструю идеологическую эклектику, лишенную целостного смысла и единой исторической логики.

Ном зүй

1. Андерсон Б. Нация и национализм. М. 2003.
2. Астафьева О. Н. Многообразие моделей этнокультурной идентичности в современном информационно-коммуникативном пространстве // Глобализация и перспективы современной цивилизации. - М. 2005.
3. Арин О.А. Россия в стратегическом капкане. - М., 1997.
4. Аксючиц В.В. Под сенью креста. - М., 1997.
5. Бахтин М.М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. М., 1965.
6. Кормер В.Ф. Двойное сознание интеллигенции и псевдокультура // Вопр. философии. 1989. № 9.
7. Севастьянов А.Н. Ты – для нации, нация – для тебя. - М., 2002.
8. Осипова Е.В. Общественный идеал как составная компонента мировоззрения. // Духовное измерение современной политики. М., 2003.
9. Шмаков В. Закон синархии. - Киев, 1994.
10. Путилов С.В. Русская идея как национальная идея: процесс концептуализации // Русская этнополитология и национальная идея. - М., 2006.
11. Панарин А.С. Стратегическая нестабильность в XXI веке. - М., 2003.
12. Катасонов В.Н. Национально-государственная идея России. - Пермь, 1998.
13. Межуев В.М. Идеология обновления есть идеология свободы / Освобождение духа. – М., 1991.
14. Соловьев В.С. Русская идея // Соч.: в 2 т. - М., 1988.